

אביטל מנור פלג-קולוקויום

המסכה הנייטרלית הלבנה כדימוי ל' כל אדם'

במאמר זה אנתח את מאפייניה העיצוביים של המסכה הנייטרלית הלבנה ואראה כיצד יש בכוחה של מסכה זו לבנות דימוי ויזואלי למושג האבסטרקטי ' כל אדם'. המסכה הנייטרלית הלבנה מכסה את כל פני השחקן, שפתיה חתומות ולכן היא אינה מאפשרת לדבר. המסכה הנייטרלית אינה מביעה תכונה מסוימת, אופי או מצב רוח. המסכה חסרת ההבעה משמשת כיום ככלי הוראה חשוב בהכשרת השחקן. השימוש במסכה זו כטכניקה חדשה בהכשרת השחקן החל בתחילת המאה 20 על ידי ז'אק קופו. ממשיך דרכו ז'אק להקוק פיתח את רעיון העבודה עם המסכה הנייטרלית. עברו מהווה המסכה הנייטרלית מתודה לעבודה משחקית אשר באמצעותה יוכל השחקן לעבור תהליך היטהרות פנימי אישי. תהליך שיוביל למשחק מדויק וחסכוני, משחק בעל משמעות פנימית והשראה רוחנית. להקוק ראה במסכה הנייטרלית ביטוי ל: נקודת משען שאינה קיימת¹. לדעתו, כאשר שחקן נוגע בנקודה זו הוא הופך להיות: *a blank sheet of paper, a tabula rasa*². במאמר זה ברצוני לאפיין את המסכה הנייטרלית כבעלת דימוי לדמותו של אדם אוניברסלי, ' כל אדם'. העדר האופי הספציפי הוא אבן הדרך הראשונה אשר באמצעותה ניתן להתייחס למסכה הלבנה כבעלת אפיון נייטרלי. ביסוס הטענה כי למסכה אפיון נייטרלי יעשה באמצעות פענוח אסתטי. תחילה אשתמש בטכניקת השוואה בין המסכה הלבנה למסכת האופי, ביכולתה של השוואה זו להצביע על חוסר אפיון לדמות ספציפית. בהמשך אשתמש בטכניקת פענוח הנשענת על מתודה של ניתוח מהאומנות הפלאסטית, שיטת פענוח זו תתייחס למרכיבי הקו, הצבע והצורה של המסכה הלבנה. הפענוח האסתטי יאפשר לי לקבוע מהם המרכיבים הנייטרלים במסכה. הגדרת המסכה הלבנה כנייטרלית, באמצעות השוואה למסכת אופי וניתוח אסתטי של מבנה המסכה, סוללת את הדרך ליצירת דימוי של אדם

¹ Eldredge and Huston ' Actor training in the Neutral Mask ', DTR, Vol 22, No 4, 1978, p.21.

² Ibid

אוניברסלי – ' כל אדם '. דימוי זה יאפשר לי להבין את חשיבותה הדידקטית של מסכה זו בהכשרת השחקן.

המסכה כקונבנציה זמנה כימי התאטרון. המסכה מכסה את פני השחקן ומהווה סימן אסתטי המגיע לידי מימוש הפוטנציאל הדרמטי בזכות התנועה שלו. המסכה יוצרת דימוי חזותי לפנים האנושיות. בארת (Barthes) במאמרו ' Rhetoric of the Image ' טוען כי ייחודו של הדימוי החזותי הוא בכך שהוא כפוף למגבלות הפיזיות של הראיה. הצורה והיחסים בין המרכיבים הם היוצרים את הדימוי החזותי. לדימוי החזותי מנגנון קודיפיקציה המתבסס על קשר טבעי בין המסמן למסומן³. בזכות חוש הראיה יוצר הדימוי החזותי נוכחות של הנעדר. המסכה היא אובייקט המדמה את פני האדם ויוצר פנים חלופיות בעלי הבעה קפואה. הצמצום להבעה יחידה מגביל מצד אחד את הדינמיקה של ההבעה הקיימת בפנים אנושיות ומאידך, דווקא הקפאה זו שאינה מתרחשת במציאות הנה בעלת עוצמה המשדרת דרמטיות, כוח ועניין תאטרלי:

המסכה היא הקפאה למראית עין של אלמנטים, אשר בטבע נמצאים בתנועה.

זה מאוד מוזר, כל שאלת החיים או המוות של המסכה נמצאת שם. [...]

המסכה הופכת הבעה של משהו בתנועה למשהו סטטי, לכאורה [...] הגדולה

של המסכה היא ההקפאה היא רק אשליה, אשר נעלמת ברגע שהמסכה

מולבשת שוב על פניו של אדם, כי אז רואים את התכונה המיוחדת שלה,

שהיא מכילה תנועה אינסופית בתוך עצמה.⁴

המסכה המסתירה את פניו של השחקן משבשת את אזור התקשורת האנושי המרכזי, את השפה המילולית והבעות הפנים. שיבוש ערוץ התקשורת המוכר, מאלצת את השחקן ליצור תקשורת אומנותית שונה מהתקשורת היומיומית. שחקן הלובש מסכה משתמש בגופו באופן מסוגן התואם את המסכה אתה הוא משתמש. התנועה המסוגנת תהיה גדולה יותר או קטנה יותר באופן משמעותי מהתנועה היומיומית והיא תתבצע בקצב מהיר יותר או איטי יותר, באופן יחסי לקצב התנועה היומיומי. כל מסכה דורשת את שפת

³ Roland Barthes, "Rhetoric of the Image" *Image, Music, Text* tr. Stephen Heath, Fontana, London, 1977, p.49.

⁴ פיטר ברוק, ציטוט בתוך קרנבלים, איים בים של שגרה, בעריכת רונית יואלי – טללים, ספריית מסע אחר, עמ' 32.

הגוף הייחודית לה, עבודת הגוף היא הנותנת חיים לחפץ הדומם. לפי ז'אק להקוק המסכה יוצרת גבולות ברורים. גבולות אילו מחייבים מגבלות באופי התנועה. המסכה אינה מאפשרת מגוון אפשרויות לדמות אותה היא מייצגת, על השחקן להחיות את המשמעות המוצפנת במסכה⁵. מהי אם כן המשמעות המוצפנת, עליה מדבר להקוק, במסכה הלבנה – הנייטרלית ואיזה דמות היא מייצגת? לטענתי המסכה הנייטרלית מייצגת דימוי לדמות של ' כל אדם'.

השוואה בין המסכה הנייטרלית למסכת אופי, המסכה אף היא את כל פני השחקן ויוצרת דימוי חזותי לפנים האנושיות, תסייע בידינו לבחון מה עומד כנגד העיצוב הנייטרלי. בהמשך אנתח את מרכיבי העיצוב במסכה הלבנה הנייטרלית; הצבע הלבן והקומפוזיציה הסימטרית. הפענוח האסתטי של המסכה יאפשר לי לזהות את ייחודה ולבחון את משמעות הדימוי האנושי אותו היא מייצגת. דמותו של ' כל אדם', דמות אוניברסלית המכילה בתוכה את כל הזהויות הפוטנציאליות. המסכה הנייטרלית הלבנה יכולה להוות נקודת זינוק משמעותית לשחקן לקראת ביצוע של כל דמות דרמטית שהרי הגרעין של כל דמות הוא ראשית ' כל אדם'.

' מסכת האופי ' מעניקה אפיון ספציפי לדמות בדיונית, מסוימת, אחת ויחידה. בארי רולף (Rolf) מגדירה מסכה זו כבעלת צביון ייחודי, דמות אינדוידואלית שייחודה מפוסל בתוך החומר⁶. כדי ליצור פנים המקרינות אפיון אינדוידואלי מעוצבת מסכת האופי כך שקיימת הבלטה של תווי הפנים: קמטים, נמשים, גומות ושומות למיניהן. בנוסף, מעוצב כל איבר מאברי הפנים ביחס לאופי הרצוי: אף פחוס או מעוקל במיוחד, לחיים תפוחות, גבות צרות או עבות במיוחד, שפתיים דקות או בשרניות, זוויות הפה, גודל העיניים ומבנה העין. כל אלה חלקים המעצבים את קלסתר מסכת האופי. מסכות אופי מעוצבות כך שניתן לזהות את גיל הדמות, מעמדה החברתי, ולעיתים אף את מקצוע הדמות. המסכה היא מעיין כרטיס הביקור ותעודת הזהות של הדמות המוצגת. מסכת האופי היא אקספרסיבית: "מסכה שהוטבעה בה הבעה חזקה – כעס, צחוק גדול, קנאה, כאב"⁷. מסכת האופי בנויה כך שניתן

⁵ Beth Laraine Dzodin, "The Mask: Effects on the wearer", Thesis for M.A., Tel Aviv University, 1998, p.22.

⁶ Bari Rolf *Behind the Mask*, Personabooks, 1977, p.27

⁷ יעקוב רז, ציטוט בתוך: רוגנית יואלי – טללים, *קרנבלים איים בים של שגרה*, הוצאת מסע אחר, עמ' 19.

להבחין בהבעות הפנים הייחודיות. אנחנו לומדים דרכה לא רק על הנתונים החיצוניים של הדמות, אלא גם על נתוני אישיות ומצב נפשי-רגשי שלה. רבות ממסכות האופי מתאפיינות בצבעוניות שלהן, או בצבעוניות שלהן ביחס למסכות אחרות המשוחקות על אותה במה. ייחודה של המסכה הנייטרלית היא בחוסר האפיון הספציפי שלה לדמות. שטח הפנים של המסכה הוא חלק. אין היא מאופיינת בתווי פנים, קמטים או גומות. איברי הפנים מעוצבים כך שאינם משדרים אפיון ייחודי. העיניים אינן פעורות לרווחה אך גם לא צרות. האף אינו גדול במיוחד אך גם לא קטן, כך גם השפתיים ומבנה עצמות הלחיים. הפנים הנייטרליות הן פנים שאינן משדרות אופי ייחודי אלא להפך, הן נותנות תחושה של אפיון כללי לדמות אנוש. מבט במסכה הנייטרלית מגלה כי היא חסרת הבעה. אי-ההבעה היא מהות אפיונה הנייטרלי. אין היא משדרת כל תכונת אופי או מצב רוח. העדר האופי הוא המאפיין המרכזי במסכה הנייטרלית. וכך יוצרת הנייטרליות "מסיכה שאין בה דבר, המסוגלת להביע כל רגש שהוא, כל זהות, כל דמות, כל מין, כל מעמד"⁸ "זהו בעצם דימוי של 'כל אדם', דימוי של אדם אוניברסלי: 'The term `universal` is appropriate as the word is embodiment in the description of this mask, that is represent what we all have in common'. דימוי זה עומד בניגוד לדימוי של מסכת האופי לדמות אחת ספציפית ייחודית.

כדי לבסס את הטענה שבכוחה של המסכה הנייטרלית לבנות דימוי ויזואלי ל' כל אדם' אבחן את המסכה הנייטרלית כסימן אוטונומי סגור המשדר נייטרליות בזכות עצמו ולא רק בזכות השוני שלו ממסכות אחרות. הפענוח האסתטי של המסכה יאפשר גישה לבדיקת ייחודה העיצובי: המסכה הנייטרלית הלבנה מפוסלת בקומפוזציה סימטרית וצבעה לבן. במאמר אטען כי השימוש בפרופורציה, סימטריה, והצבע הלבן יוצרים יחד זהות אנושית מטאפיזית אוניברסלית כלומר יוצרים דימוי ל' כל אדם'.

---

⁸ ש.ם.

⁹ Rolf, p.18

פיסול הקומפוזיציה של אברי הפנים במסכה הנייטרלית תואמת את הפרופורציות הנכונות לפניו של אדם נאה כפי שתוארו על ידי ויטרוביוס במאה הראשונה לפני הספירה¹⁰. תאור שהיה בעל השפעה סוחפת ליצירת קאנון הפרופורציות של האומנות באירופה המערבית. מסכה הנייטרלית אינה יוצרת חריגה במידותיה מתבנית הפנים האנושיות, היא עוטפת את פני השחקן ויוצרת חפיפה בין פני האדם לפני המסכה. ההתאמה ביחס בין המסכה לפנים יוצרת תחושת הרמוניה. כלומר המסכה הנייטרלית מקיימת את הפרופורציות המושלמות אותם מתאר ויטרוביוס ובזכות האיזון לפניו של השחקן גורמת לסדר מושלם שהוא בלתי מושג בטבע. מצד אחד קיים שימוש בצורה הטבעית של הפנים ומצד שני הדיוק הבלתי טבעי בפרופורציות יוצר מראה של דמות קוסמית.

תכונה אסתטית נוספת הקשורה במסכה הנייטרלית היא הסימטריה, סימטרי פירושו " שימוש חוזר ורצוף ביחידת גודל מסוימת הנותרת ללא שינוי במסגרת הצורה הכללית"¹¹. מבחינת סימטריה המסכה מעוצבת כך שהיא יוצרת שכפול מדויק בין צד ימין של הפנים לצד שמאל שלהן. טבע הפנים האנושיות אינו סימטרי לחלוטין אף כי נדמה לנו שהן סימטריות. שני הצדדים אינם זהים בדיוק: צריך להפוך אחד מהם על פיו כדי לקבל את האחר זוהי הסימטריה הדו צדדית הנראית של הצורה האנושית. לצורות בעלות סימטריה דו צדדית יש שתי סימטריות: סימטריה של זהות וסימטריה של היפוך¹². המסכה הנייטרלית היא צורה המדמה את פני האדם באופן של שימוש בסימטריה של זהות ובנוסף בסימטריה של היפוך. סימטריה זו מקנה לפני המסכה שלמות שאינה טבעית לחלוטין, המסכה יוצרת תבנית אנושית של פני האדם עם מגע של פרצוף אנושי אידיאלי נשגב שלעולם אינו קיים בטבע. שימוש בסימטריות של זהות והיפוך לעיצוב מסכת פני האדם, יוצרת לטענתי, דימוי אנושי מטאפיזי. מאחורי הכוח המטאפיזי – הסימטרי – הנייטרלי עומד דימוי ' כל אדם '.

הצבע הלבן כמו הפרופורציה והסימטריה, גם הוא, מרכיב אסתטי בעיצוב המסכה הנייטרלית הדורש פענוח. אף כי ניתן למצוא מסכות נייטרליות בצבע חום עשויות עור,

¹⁰ על תאור זה ניתן לקרוא ב: ויטרוביוס, על אודות האדריכלות, תרגום: רוני רייך, דביר, 1997, הספר השלישי פרק א עמ' 68 - 71.

¹¹ שם, עמ' 247.

¹² על סימטריה ומשמעותה ב: איאן סטיוארט ומרטין גולוביצקי סימטריה נוראה האם אלוהים הוא גיאומטריקן?, תרגום: עמנואל לוטם, סדרת מדע ואדם הוצאת זמורה ביתן, 2001, פרק שני ' מהי סימטריה?' עמ' 53 – 88.

אתייחס במאמר זה למסכה הנייטרלית הלבנה הפופולרית יותר בבתי הספר למשחק. ההתייחסות לצבעה הלבן יאפשר לי לזהות ברכיב הצבע אלמנט נייטרלי מבחינת עיצוב, כמו גם אלמנט סימבולי בטכניקת העבודה עם המסכה הנייטרלית. לטענת גיתה " הצבע משלב בין התפיסה של העין והתפיסה של המוח. יש לו יכולת להשפיע על המתבונן קוגניטיבית, רגשית ואסתטית"¹⁰. גיתה מגיע למסקנה שכל צבע יוצר רושם מסוים על השכל ופונה בו בזמן גם לעין ולרגשות. לכן אפשר להשתמש בצבע למטרות רגשיות, מוסריות ואסתטיות. שימוש כזה, עפ"י גיתה הוא שימוש סימבולי, כלומר קיימת התאמה בין טבעו של הצבע והאפקט שלו, לבין משמעותו¹¹.

מבחינה פיזיקלית, הצבע הלבן נוצר משילוב של כל הצבעים יחד ולכן יש לו היכולת לקלוט ולהחזיר אור של כל צבע, כך שהוא יתגלה לעין באופן טהור. הלבן לא גורם לערבוב הצבע בתוכו, אלא רק להחזרת הצבע חזרה בצורתו הטבעית. בתורת הצבע של קנדיסקי מתואר הלבן כך: " הוא כעין סמל של עולם שבו נעלמו כל הצבעים בתורת תכונות וישויות חומריות. עולם זה נעלה כל כך עד שאין אנו קולטים משם שום צליל [...] הלבן פועל על נפשנו כשתיקה גדולה, שהיא מוחלטת לגבינו, אין זו שתיקה מתה, אלא רבת אפשרויות, זהו מן אין שופע נעורים, מן אין שהוא לפני הראשית, לפני הלידה"¹². למסכה הנייטרלית אותן התכונות של הצבע הלבן: מצד אחד אין היא מביעה כל תכונה ספציפית אך יש בה את היכולת לשדר את כל מגוון הרגשות: המסכה קולטת מתנועת השחקן את השדר של הרגש, היא "משתפת פעולה" עם השדר של הגוף ויוצרת תחושה שפני המסכה משתנות בהתאם לרגש. כמו שהצבע הלבן יוצר תחושה שהוא שינה את צבעו כיוון שהוקרן עליו אור צבעוני אחר, למרות שבמהות לא יתרחש כל שינוי. כלומר הצבע הלבן של המסכה מחזק את האפיון הנייטרלי שבה.

הדימוי של הצבע הלבן כצבע רוחני עליו מדבר קנדינסקי, מושרש גם במסורות ובמנהגים דתיים. כלומר, מבחינה תרבותית, ניתפש הלבן במקומות רבים כצבע שמסמל

¹⁰ גיתה ציטוט בתוך: גילה בלס, הצבע בציור המודרני- תאוריה ופרקטיקה, רשפים, תל אביב, 1996, עמ' 151.

¹¹ שם

¹² קנדיסקי וסלי, על הרוחני באומנות וביחוד בציור, תרגום: שמואל שיחור, מוסד ביאליק, ירושלים, עמ' 71-72

By asking the student to carry the mask in a nonhuman image, The teacher extends the student's ability to enter a condition without imposing personal associations on it¹⁶

כלומר ההזדהות המוחלטת של השחקן עם יסודות היקום גם היא משרתת את הכוונה שבביטול זהות דמות אנושית יחידה וכך עוזרת ביצירת דימוי אנושי אבסטרקטי של ' כל אדם' תחילתו של המסע עם המסכה הוא בים. " ייסוד התנועה המימית הנו הגל, שהוא הצורה בסיסית של כל אנרגיה בתנועה.¹⁸ מוטמע ביסודות המשחק והעיצוב של המסכה הנייטרלית. הצבע הלבן והמים הם בפני עצמם בעלי כוח ביצירת דימוי בסיסי אוניברסלי. השימוש בהם כחלק ממהות המסכה הנייטרלית עוזר ביצירת הדימוי הכולל של נייטרליות כנקודת זינוק פוטנציאלית לחבוק עולם ומלואו. כיוון שהמסכה יוצרת דימוי אנושי, ' כל אדם ' הוא הדמות האנושית הגלובלית הנובעת מתוכה.

.....
 עפ"י הטכניקה של ז'אק להקוק, שחקן המשתמש במסכה הנייטרלית עובר תהליך

היטהרות פנימי אישי. הלימוד הוא לא רק לימוד של פעולות פיזיות אלא זהו תהליך של מסע רוחני, זיכור נפשי וניקוי טוטאלי של המניירות המשחקיות החיצוניות. בסוף תהליך הלימוד מפתח השחקן, דרך המסכה, סגנון משחק המכריח אותו לוותר על הבעת רגש חיצוני ומאפשר לו לתרגם חוויות רגשיות לחוויה גופנית נקייה, פשוטה וטהורה. כלומר המסכה הנייטרלית היא ערוץ דרכו ניתן לשחקן יסודות רוחניים ופיזיים באמצעותם יתאפשר לו להגיע ליצירת סגנון משחק ייחודי. המסכה הנייטרלית כדימוי ל' כל אדם ' משמשת כגרעין ההוויה הן של השחקן והן של קשת הדמויות אותן הוא יגלם אם סיום הכשרתו.

הדיון במאפייניה של המסכה הלבנה הנייטרלית והניסיון לבחון כיצד בכוחה של מסכה זו לבנות דימוי חזותי למושג האבסטרקטי ' כל אדם ' נובע מהצורך לבדוק מה היא חשיבותה הדידקטית של מסכה זו בהכשרת השחקן. דימוי ' כל אדם ' במסכה הנייטרלית שייך לעולם הבדיוני – תאטרוני כמו גם לעולם הממשי. מבחינה תאטרונית מהווה המסכה הנייטרלית את הגרעין לכל דמות, יהיה אופייה אשר יהיה. מסכה זו יוצרת מהות מאחדת בין כל הדמויות.

¹⁶ Eldredge, p.26

¹⁸ גולדווסר, עמ' 49.

המסכה הנייטרלית יוצרת זיכור, היא הקוד הגנטי המוצפן בכל דמות ודמות. כיוון שהפוטנציאל במסכה מתממש רק כשהיא הופכת להיות חלק בלתי נפרד מגוף, תנועת השחקן מהותית ליצירת הדימוי השלם. דימוי ' כל אדם ' יכול להוות עבור השחקן צוהר למסע פנימי אישי לגילוי שורשי תנועת הגוף. מסע זה מאפשר לשחקן לזהות את דפוסי התנהגותו הקבועים ומתוך מודעות זו לוותר על מנאירות בהבעת רגש וזאת תוך כדי שהוא לומד להשתמש בתנועה מדויקת וחסכונית. איכויות הפעולה הפיזית כוללות תנועה בעלת כיוון, קצב וטונוס שרירים הנדרשים לביצוע הפעולה המסוימת, ללא התערבות פסיכולוגית מצד המבצע. The neutral mask is a way of understanding performance, not a way of performing¹³. המסע הפנימי מוגדר על ידי להקוק כתקופת " היטהרות "¹⁴. רק בתום תקופה זו " שהייתה ללא שימוש בקול , כשהתנועה מגיעה לשיאה, יבוא הצליל, הצעקה ואחר כך הדיבור : אזי כל מילה תהא תרגום ישיר לחוויה גופנית פעילה"¹⁵. המסכה הנייטרלית הלבנה היא כלי דידיקטי חשוב בהכשרת השחקן. היא מאפשרת לו, דרך התנסות חוויתית ותאטרלית, בדיקה של גבולות ומסגרות שלתוכן יוכל לצקת עולם יצירתי שלם בהמשך דרכו. דימוי ' כל אדם ' מגדיר את נקודת הזינוק מלאת האנרגיה ברגע שלפני יריית הפתיחה. השקט הלבן והסימטרי שבמסכה הנייטרלית מכיל את לידתם של כל הקולות והתנועות השוכנים בשחקן. סיום דיון זה הוא פתח לתחילתו של דיון נוסף העוסק בטכניקת המשחק עם המסכה הנייטרלית.

---

¹³ Eldredge and Huston, p.26.

¹⁴ רפאל גולדווסר, עמ' 48.

¹⁵ שם.

.....
ביבליוגרפיה
 .....

1. גילה בלס, הצבע בציור המודרני – תאוריה ופרקטיקה, רשפים, תל אביב, 1996.
  2. רפאל גולדווסר, " הוראת המסכה הנייטרלית " , עתון 77, כרך 57, 1984, עמ' 48 – 51.
  3. ויטרוביוס, על אודות האדריכלות, תרגום: רוני רייך, דביר, 1997.
  4. רונית יואלי טטלים – עורכת, קרנבלים איים בים של שגרה, ספריית מסע אחר, 2000.
  5. יעקוב יצחק לשם, " אוביקטיביות מדעית בסימבוליזם של צבעים? " , עבודת גמר לתואר 'מוסמך', אוניברסיטת תל אביב, 1976.
  6. וסלי קנדינסקי, על הרוחני באומנות וביחוד בציור, תרגום: שמואל שיחור, מוסד ביאליק, ירושלים, 1984.
  7. איאן סטיוארט ומרטין גולוביצקי, סימטריה נוראה האם אלוהים הוא גאומטריקן?, תרגום: עמנואל לוטם, זמורה ביתן, 2001.
  8. Roland Barthes “ Rhetoric of the Image “, Image, Music, Text, tr.Stephen Heath, Fontana, London, 1977.
  9. Eldredge A. and Huston W. “ Actor training in the Neutral Mask “ , DTR Vol 22, no 4 ,1978, p. 20 – 28.
  10. Beth Laraine Dzodin, “ The Mask: Effects on the wearer “ , Thesis for M.A, Tel Aviv University, 1998.
  11. Bari Rolf, Behind the Mask, personabooks, 1977.
- .....

